

PERIFERIILE URBANE DIN PERSPECTIVĂ ANTROPOLOGICĂ

Diana Costache

Argument

Această lucrare urmărește familiarizarea cu domeniul antropologiei urbane contemporane, prin întoarcerea la nivelul local de analiză. Problemele semnalate și analizate încă din anii 1970 rămân de actualitate și ating punctul critic în contextul creșterii demografice și a expansiunii urbane generalizate. Acest demers este o bază pentru studiile personale viitoare și creionează o primă abordare, optimistă, de oportunitate a periferiilor urbane.

Nu este vorba doar despre tratarea tehnică a problemei expansiunii, a migrației rural urban și invers, sau exprimarea potențialelor dezechilibre regionale și spațiale pe care acest fenomen le crează. Fragilitatea și caracterul neomogen al periferiilor sunt privite aici ca bază a unei amprente culturale potențiale, a unui incubator cultural unic al orașului. Grupurile defavorizate prezente se înscriu astfel într-o competiție a auto-depășirii și a autenticității.

Miza mea este: dacă studiile și deciziile majore din domeniul economic și al urbanismului se fac la nivel macro, problemele de locuire, calitate a vieții și dezvoltare economică se fac la nivel micro. Eforturile actuale de dezvoltare nu tratează direct problemele zonelor urbane aflate în declin sau a populațiilor defavorizate, disparitățile se adâncesc iar cifrele, generalizate, reprezintă doar o imagine diformă a unei societăți nesustenabile.

Obiect de studiu. Scara abordării.

Antropologia urbană are ca studiu sistemele culturale și identități în cadrul orașului, precum și forțele politice, sociale și economice care modelează formele urbane și procesele din interiorul acestora.¹

Inițial au fost studiate așezările urbane și societățile primitive, dar odată cu creșterea interesului pentru studiile urbane, metodele de cercetare de până atunci au fost preluate pentru studiul comunităților din ghetto-uri, cartiere etnice sau alte forme de locuire distincte față de restul orașului.

La început s-a acordat mare importanță studiului problemelor sociale,

1. Van Esterick, P (2014) Urban anthropology. [Online] Disponibil la: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/27505/anthropology/236863/Urban-anthropology> [Accesat: 30 decembrie 2014]

îndeosebi a sărăciei, apoi atenția a migrat către semnificația conceptului de oraș și a urbanității, debutând cu o viziune de anonim, fragmentare, alienare și deșeză a „urbanului” față de „rural”.

După Al Doilea Război Mondial, s-a pus problema integrării elementului politic iar studiile au căpătat o nouă direcție, a observării vechilor forme și societăți, dar adaptându-se noilor instituții politice.

În continuare, începând cu anii 1980, antropologii s-au orientat către nivelul național, gândind țările ca un tip de „comunități imaginate”², urmând ca în prezent să se pună problema studierii unei culturi nu ca fiind dependentă de un spațiu ci de un flux, migrând de la ideea de „landscape” la ideea de „mediascape”. Astfel, această direcție permite studierea relației dintre TV, Internet și dezvoltarea unei țări, spre exemplu.

Putem observa o trecere de la nivelul micro de cercetare, la cel macro, precum se fac eforturi de a gândi orașele de la scară locală la scară globală. În acest context, concepte precum dezvoltarea regională sau globalizarea prind tot mai mult teren atât în cercetare cât și în dezvoltarea urbană propriu zisă, pentru care se realizează strategii cu obiective cuantificabile și se alocă bugete naționale sau, în cazul nostru europene.

În context european, consider că problema principală este calitatea vieții ce se resimte la nivel local, în pofida abordării regionale. Se pune presiune pe nivelul local pentru atingerea unor cifre impuse, însă prin măsuri ce nu ating neapărat populațiile vizate, dar pe baza cărora se bifează totuși obiective atinse.³ Consider de asemenea că realitatea cifrelor prezentată în rapoartele naționale sau europene, este diferită de realitatea trăită la nivel local și îmi pun problema unor eforturi urbanistice punctuale și a îmbunătățirii legăturilor sociale dintre grupurile defavorizate și oraș, grupuri care reprezintă cea mai mare pondere a locuitorilor periferiei.

Conceptul de periferie

Definire

Deși nu reprezintă o noutate, conceptual de periferie se situează între opinii și definiții diferite. Cum definirea conceptului nu reprezintă scopul principal al acestei lucrări, ci situarea în context antropologic, pentru lămurirea sa vom face apel în primul rând la sensul etimologic.

Periferie. Care este primul impuls ce ni-l trezește cuvântul „periferie”? Ni s-a indus încă din copilărie ideea de marginaș, de nesiguranță și precaritate a unei zone

2. Van Esterick, P (2014) National and Transnational Studies. [Online] Disponibil la : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/27505/anthropology/236863/Urban-anthropology> [Accesat: 30 decembrie 2014]

3. UE.European Commission (2010). COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT. Lisbon Strategy evaluation document. Brussels (SEC (2010) 114 final)

lipsite de importanță.

Dicționarul⁴, însă, aduce o perspectivă nouă, numind periferia ca ceea ce este subordonat și relaționat centrului, care reprezintă referința.

La nivel etimologic, periferia presupune existența unei limite, a unui capăt precum și străpungerea și depășirea acestora.

Aduc în continuarea lămuririi periferiei ideea de „extensie a centrului”, care presupune preluarea unor caracteristici esențiale, ce pot fi diluate în teritoriu până la dispariție. Idei de extensie îi putem adăuga „aspirația”, ca motor al dezvoltării periferiei din interior către centru, sau „acapararea”, situației în care centrul se dezvoltă mai rapid către periferie decât invers. „Înglobarea” poate fi numit procesul prin care așezări urbane de dimensiuni mici și medii existente în afara limitelor administrative ale orașului devin parte a acestuia în forma în care sunt.

În plus, rolul dispozitivelor periferice de a asigura fluxul datelor între un dispozitiv și un altul servește înțelegerii periferiilor urbane ca fiind spații ce stochează temporar semne urbane și acționează ca porți prin care inputul este filtrat atât din exterior către interior cât și invers.

Centru. În continuare, cum definim centrul? Dicționarul⁵ ne indică centrul ca fiind „frunțas”, idee pe care o putem extinde către „privilegiat”.

Altfel, este punctul din care pornește rezultanta unui sistem de forțe, ceea ce în cazul nostru se explică prin rolul centrului de a dicta în mod direct schimbarea în teritoriu. Acest lucru face din periferie spațiul în care rezultanta forțelor se răsfrânge, este asimilată, iar în contextul exercitării forțelor proprii apare o nouă rezultantă, care fie împinge dezvoltarea și mai tare către exterior, fie o întoarce către centru ca feedback.

În plus, centrul este definit ca o poziție intermediară față de extreme, ceea ce denotă o poziție conservatoare, solidă, constituită, față de spațiul periferic, contrastant, conturat de o limită în mișcare perpetuă.

Interesantă este și următoarea explicație a aceluiași dicționar, „*Loc (localitate sau parte dintr-o localitate) unde este concentrată o activitate (industrială, comercială, administrativă, culturală)*”. Se face apel la schimb de roluri și oportunitate: așa cum activitățile sunt presărate în întreg orașul, orice spațiu este un centru potențial, ceea ce ne duce cu gândul la tendința actuală de dezvoltare policentrică, dezvoltată în cele ce urmează.

În ceea ce privește schimbul de roluri, oportunitatea periferiilor pentru activități economice extinse (clădiri de birouri, showroom-uri etc) face din periferia întregului oraș un cumul de centre, pentru care centrul tradițional al orașului a devenit o periferie,

4. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționarul explicativ al limbii române* (2012). Ediția a II-a revizuită și adăugită. București: Univers Enciclopedic Gold

5. Ibidem.

cu rol administrativ. Periferia înțeală în mod clasic capătă un caracter privilegiat datorită atuurilor constitutive ce nu se regăsesc într-un centru deja constituit (parcele neconstruite întinse, prețuri avantajoase, lipsa concurenței directe).

Limita. Limita reprezintă, poate, cel mai colorat concept abordat în lucrarea de față. În accepțiunea clasică, de la Epicur, care o consideră un principiu de structurare și ierarhizare internă, la principiul diferenței lui Platon și Vitruviu, limita participă la unitatea, ordinea și armonia lumii.

Conceptul a evoluat însă în timp făcând din limită un principiu al identității, locul din care un lucru își începe esența, dar a fost modelat până a ajuns în accepțiunea zilelor noastre să reprezinte o angoasă, o fisură, o divizare, dar pozitiv vorbind, o provocare.⁶

Periferiile urbane se află astăzi la conjunctura tuturor acestor abordări: sunt dependente de un centru polarizator, dar nu se supun în totalitate acestuia; filtrează activ informații și tendințe, nu le transmit în mod pasiv; sunt defavorizate față de centru, dar oferă o libertate și diversitate proprie, ce pot face subiectul unui audit; sunt conturate de o limită dinamică, ce poate permite ideilor celor mai puternice o dezvoltare privilegiată, ordinea și ierarhia sunt încă flexibile.

Perspectiva ecologică

Indiferent de teoriile aduse asupra orașului, acesta face parte din și contribuie la modelarea mediului. Este în primul rând un ecosistem în sine, care se susține folosind energia generată de sistemul socio-economic propriu, dar dependent de resursele ecosistemelor înconjurătoare, resurse pe care le acumulează, transformă și disipează. Odată clarificat sensul etimologic al conceptului, vom situa periferia din punct de vedere ecologic.

Periferia ca ecoton.⁷ Ecotonul poate fi ușor înțeles ca zona de graniță, de tranziție, între sistemele ecologice indiferent de tip. Este cea mai fragilă și diversă zonă, cea mai interesantă, poate, dar și cea mai greu de protejat sau definit. Precum periferia urbană, este o zonă în continuă dezvoltare, cu limite flexibile, dar care beneficiază de un nivel scăzut de atenție sau sensibilitate din partea specialiștilor.

Având în vedere uniformizarea tipurilor de locuire, a desfășurării modului de viață și a valorilor culturale în centrul orașelor, privesc periferia urbană ca pe un spațiu al hazardului, al surprizei și al unor manifestări uneori autentice, trecute poate prea ușor cu vederea, ridiculizate sau etichetate cu rapiditate drept negative.

6. Stan, A., (2012) *Dinamica periferiilor urbane*, din Modul: Analiză urbană. UAUIIM. Prezentare

7. Sârbu, C., (an neprecizat) *Geografie și ecologie urbană*, din modulul: Elemente de mediu și decizie în urbanism. UAUIIM. Prezentare

Perspectiva urbanistică

Dispersia urbană.

Fenomenul de dispersie urbană a fost pentru prima dată resimțit în America, odată cu marile dezvoltări de infrastructură și a fondurilor de locuințe ce au permis americanilor achiziționarea unei locuințe ieftine și a unei mașini personale. Cum terenul din interiorul orașelor era scump, iar reglementările stricte, dezvoltatorii imobiliari s-au orientat către periferia orașelor și zonele din extravilan, cu terenuri ieftine, taxe scăzute și adeseori nereglementate din punct de vedere urbanistic. Au apărut îndeosebi cartiere monofuncționale de locuințe către care se îndreptau persoanele cu venituri medii. Aceste cartiere au îndeplinit pe de-o parte dorința unui alt stil de viață aproape de oraș, dar au condus în același timp la probleme de sustenabilitate și rentabilitate a serviciilor și utilităților, monotonie, segregare funcțională și socială.

Fenomenul s-a extins și în Europa, dar odată cu industrializarea au luat naștere și alte tipuri de structuri de locuire adiacente nucleului urban, sub contextul migrației populației rurale către oraș, în căutarea unui trai mai bun. Structura acestor zone este diferită, iar criteriile de diferențiere sunt expuse mai jos. Pe scurt, este vorba despre o dezvoltare cumva organică, în lipsa unui dezvoltator, o situație mai greu de controlat și gestionat asupra căreia mă voi concentra în cele ce urmează

Sintetizând, din punct de vedere urbanistic, cauzele principale ale expansiunii urbane sunt:

Dezvoltarea rapidă și inegală a forțelor de producție în teritoriu⁸ duce la hiperdezvoltarea unei anumite direcții spațiale, într-o perioadă scurtă de timp. De exemplu, hypermarketurile și mall-urile ce necesită suprafețe întinse de teren ieftin, generează apoi fluxuri mari de persoane și interesul dezvoltatorilor imobiliari.⁹

Rețelele urbane – cooperarea centrelor urbane pe baza dispunerii resurselor în teritoriu, ce duce la formarea aglomerațiilor și a metropolelor. Orașele mijlocii se dezvoltă ca poli de echilibru în teritoriu.

Tendența de decongestionare a centrului – centrul devine un pol administrativ, iar locuitorii acestuia și ai imediatei vecinătăți se orientează către periferii, unde aspiră la un stil de viață diferit, dar aproape de oraș.

Din punct de vedere social și cultural, expansiunea urbană își are explicația în:

- Explozia demografică
- Exodul rural, atracția marilor centre urbane ca aglomerații ale oportunităților economice și potențial de afirmare socială

8. Sârbu, C., (2014), *Expansiune urbană și intercomunalitate*, din Modulul: Orașul – expansiune și servicii. UAUIM. Breviar

9. UE.European Comission (2006).URBAN SPRAWL IN EUROPE. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities
www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

- Condiții de trai scăzute în mediul rural (pauperizare avansată) – conduc către stabilirea persoanelor din mediul rural în periferii, datorită costurilor scăzute
- Dezvoltarea unor noi modele de viață urbană, ce nu sunt de cele mai multe ori posibile într-un țesut dens, deja constituit.

Mobilitatea și tehnologia informației.

Mobilitatea ca motor de dezvoltare al periferiilor. Infrastructura existentă și automobilul personal au creat premisele dezvoltării unor structuri funcționale în afara orașului, dar permanent conectate la acesta. Pe de altă parte, mobilitatea poate fi și o formă de discriminare socială, nu toate grupurile sociale ce locuiesc la periferie având acces la un automobil personal.

Mobilitatea ca șansă a periferiilor ca entități autentice, raportate la centru. Pentru ca un element de potențial interes să aibă o șansă de afirmare, iar periferia să beneficieze în urma acestuia, consider că populația trebuie adusă către acest element și nu elementul respectiv promovat în centru. Așa cum voi argumenta mai jos, centrul este saturat de atu-uri, pe care și le gestionează mai mult sau mai puțin eficient, pe când zonele adiacente, în special periferiile suferă de o lipsă de identitate.

Dezvoltările tehnologice. O nouă dimensiune a periferiilor urbane este dată de studiul tehnologiei informației, care anulează în mare măsura necesitatea proximității față de centru. Periferia devine astfel o alegere facilă și ieftină de localizare a activităților economice care nu necesită accesul imediat și permanent la serviciile și instituțiile centrului. Putem vorbi astfel de o extindere a periferiilor nu doar la nivelul spațiului administrativ al orașului.

O altă fațetă o reprezintă modul în care organizarea socială nu mai coincide cu organizarea spațială, ceea ce duce la multiplicarea raporturilor sociale.¹⁰

Definiție preluată în scopul lucrării

Robin J. Pryor ne oferă următoarea variantă:¹¹

„Friza rural-urbană este o zonă de tranziție în ceea ce privește utilizarea terenului și caracteristicile social-demografice care se află între (a) spațiile urbane și suburbane construite și (b) hinterlandul rural, caracterizată de:

- *absența aproape completă a locuințelor, ocupațiilor și utilizării terenului de tip non-fermă*
- *o penetrare incompletă și de mică diversitate a serviciilor și utilităților urbane*
- *zonificare și reglementări urbanistice necoordonate*
- *extindere în afara limitelor administrative ale orașului*
- *creștere demografică actuală și potențială, cu densitatea actuală peste media așezărilor rurale învecinate, dar sub media urbană*

Aceste caracteristici pot să difere zonal și sectorial și se vor modifica în timp.”

10. Choay, F., 2011. *Pentru o antropologie a spațiului*. București: Registrul Urbanistilor din România.

11. Pryor, J. Robin, (1968). *Defining the Urban Rural Fringe*. Social Forces, 47, 206.

Semnele orașului. Periferia urbană în timp

Evoluția periferiilor

Din antichitate și până în perioada industrializării, relația orașului cu periferia a fost aproape nulă. Până în perioada medievală așezările urbane erau înconjurate de fortificații, ce erau strămutate abia în momentul în care densificarea cetății cauza probleme majore de igienă. Singura relație cu exteriorul o constituiau terenurile arabile din vecinătate ce reprezentau resursa de supraviețuire a populației.

Odată cu industrializarea și apariția căilor ferate, ultimele ziduri ale cetăților sunt desființate și se pune problema regândirii orașului. Apar nevoi spațiale noi și dorințe noi de locuire, care să împacă ruralul cu urbanul. Primele cartiere rezidențiale periferice sunt cele destinate muncitorilor din marile zone industriale.

Nu durează mult până la apariția utopiilor, care propun orașe extinse, în relație cu natura, similare într-o anumită măsură pretențiilor periferiilor actuale: orașe grădină, broad acre cities, orașe lineare, industriale, ba chiar anticiparea orașului regional, al metropolei.

Realitatea diferă însă de aceste modele în măsura în care planificarea este făcută parțial sau deloc, rezultatul fiind unul neomogen, ce nu a putut să anticipeze explozia demografică/migrația sau discrepanțele sociale și economice actuale.

Periferiile actuale nu înseamnă numai țesuturi rezidențiale cu densitate redusă, caracter monofuncțional, amplasate în imediata proximitate a unei artere de mare importanță, dependente de automobil. Înseamnă ghetto-uri, slum-uri caracterizate de segregare socială, o creștere mare a amprentei urbane corelată cu o creștere demografică a orașului moderată. Aceste două instanțe ale periferiei trăiesc simultan, în timp ce una se dezvoltă, cealaltă supraviețuiește.

Problema ghetto-urilor nu va putea fi eradicată. Cu cât orașul va deveni mai eficient și mai atractiv, va atrage din ce în ce mai multe persoane din exterior. Iar cu cât accentul se pune pe o dezvoltare legată pe cunoaștere¹², locuitorii periferiilor, aspiranți la beneficiile marilor metropole își vor schimba profilul. Pe lângă grupuri defavorizate, periferiile vor primi persoane educate, neexperimentate și la început de carieră, dar cu nevoi diferite. În contextul soluțiilor tardive, ce conflicte vor isca periferiile viitoare? Cum vor face față dezvoltării centrului și adâncirii discrepanțelor?

Semnele orașului. Urbanitate și non-urbanitate

F. Choay¹³ atenționează cu privire la încercările de conturare a unei semiologii a vieții ca sistem construit. Ridică problema semnelor orașului, atât acelea care trădează un mod de viață apus, cât și acelea care indică o direcție de dezvoltare.

12. Comisia Europeană (2010). COMUNICARE A COMISIEI. EUROPA 2020. Bruxelles (COM (2010) 2020 final)

13. Choay, F., 2011. *Pentru o antropologie a spațiului*. București: Registrul Urbanistilor din România.

Interesant este modul în care abordarea sa antropologică face uz de spațiul fizic nu doar ca memorie a unui mod de a trăi, ci ca semn al urbanității. Lupta pentru urbanitate este o trăsătură a periferiilor, pe care le consider caracterizate de o dublă disoluție:

- periferia ca disoluție a centrului – periferia preia în timp o parte din semnele de urbanitate și structura centrului, până este înglobată și înlocuită
- periferia ca disoluție a mediului rural – periferia preia semne ale non-urbanității și ridică probleme de integrare socială și structurală cu țesutul urban căruia îi este adiacent.

Care sunt semnele și sensul orașului construit? Autoarea face însă trimitere la Balzac, „arheologul mobilierului social”: el a acumulat inventare de semne urbane, care constituiau substratul faptelor petrecute. A muzeificat astfel, țesuturi semnificative, iar semnele observate aveau rolul de a înrădăcina, de a crea identitatea unei comunități. Vom clarifica, astfel¹⁴:

Semnele urbanității. Acestea includ atât monumentele istorice, cât și acele detalii care indică modul specific de a trăi al unei anumite zone din oraș. Poate varia de la mobilier urban la pavaj, de la stilul arhitectural la festivități locale. Semnele acestea au caracter fondator, aparțin unor comunități cu care acestea se identifică și le acordă valoare gnoseologică și sentimentală. Orașul devine astfel un „salon”, care dirijează eticheta și mizanscena.

Semnele non-urbanității. Acestea includ banale obiecte standardizate, lipsite de sens fondator, precum împrejmirile din plasă, receptacolele de deșeuri și reciclare, toaletele eco etc. Important este că după această logică putem argumenta banalizarea orașului, infestat până în centru de semne ale non-urbanității, de globalizare și pierderea identității socio-culturale. Pe când modul de locuire și însușire al spațiului periferiilor, eliberate de reglementări stricte, dacă sunt exploatate cu grijă, devin potențiale semne de urbanitate și autenticitate. Unele exemple de vernacularizare sau locuire atipică, dacă sunt gândite deschis și dirijate de specialiști, pot aduce culoare și o șansă de dezvoltare a periferiilor, tocmai prin unicitate. Dar acest lucru necesită sensibilizarea locuitorilor, al persoanelor aflate în poziții de putere și o planificare concentrată inițial spre nivelul local, pentru ca apoi întreg orașul să poată beneficia de rezultate.

Centru sau policentricitate?

În mod clasic, ne referim la periferie ca spațiul exterior nucleului central al orașului. Studiile urbanistice și din domeniile conexe arată că orașul actual nu mai este unul tradițional. Astfel, nu putem dezvolta orașul folosind instrumentele sau modelele secolului trecut.

Având în vedere expansiunea urbană accentuată, pledez în favoarea unei dezvoltări

14. Ibidem p. 28

policentrice a orașelor, care, logic vorbind, ar da naștere unei sume de periferii.

Consider însă că așa cum centrul principal este degradat de funcțiuni și echilibrat de centrele secundare, la fel și periferiile acestora sunt mai restrânse și poate chiar mai difuze. Astfel, problemele majore se nasc mai degrabă în spațiile libere ale acestei rețele, sub forma unor enclave care nu aparțin în mod direct unui centru polarizator. Așa cum enclavele fostului țesut istoric bucureștean supraviețuiesc bordate de construcțiile Centrului Civic, la fel consider posibilă existența unor noi fragmente de țesut fragil, aflat în tranziție ce nu poate ține pasul cu dezvoltarea rapidă a centrelor polarizatoare care îl înconjoară.

Delimitarea periferiei.

Aceste zone de tranziție diferă de la oraș la oraș, iar dacă în Olanda sunt abia vizibile, în Paris se remarcă prin ocuparea terenului. În general, orașele europene „se remarcă prin „tendința de a se extinde și a exploda”¹⁵

În studiul comparativ al periferiilor este necesară identificarea unor așezări cu caracteristici comune, remarcându-se astfel o serie de dificultăți:¹⁶

- Evoluția în timp, datorită modificărilor aduse de condițiile economice ce influențează extinderea acestor zone și caracteristicile interne.
- Dimensiunea centrului așezării care se află în directă relație cu suprafața pe care se întind zonele de tranziție periferice
- Gradul de control asupra extravilanului, mai bine spus, responsabilitatea asumată de către autorități față de direcțiile de dezvoltare urbană și includerea acestora în documentații (planuri urbanistice, reglementări etc).
- Contextul social, economic și politic aferent fiecărei zone studiate
- Scopul diferit al cercetărilor diferitelor zone de tranziție.

Se întâlnesc, după cum am menționat anterior, structuri urbane periferice ce au trebuit diferențiate (suburbii, pseudo-suburbii, zone de tranziție, mahalale, sateliți etc.), dar în oricare dintre cazuri sunt evidente două aspecte¹⁷ ce vor ajuta în delimitarea zonelor de studiu:

- caracterul eterogen
- poziționarea între două structuri bine definite (zona urbană și zona rurală), ce arată că aceste spații sunt oarecum reziduale față de cele două.

Periferia actuală. Imagine.

La nivel mondial, în 1950, 29% din populație locuia la oraș pentru ca în anul 2000 cifra să fie estimată la 49%, însă în unele țări această valoare atinge și 81%.¹⁸ Nu

15. Pryor, J. Robin, (1968). *Defining the Urban Rural Fringe*. Social Forces, 47, 203.

16. Idem.

17. Pryor, J. Robin, (1968). *Defining the Urban Rural Fringe*. Social Forces, 47, 205.

18. Rafferty, P. John, (2014). *Urban Sprawl*. [Online] Disponibil la:
www.muzeulbucurestiiului.ro / www.cimec.ro

există motive pentru ca această valoare să scadă, deci nici expansiunea necontrolată a periferiilor. În continuare voi detalia aspecte fizice, structurale, sociale și economice ale periferiilor urbane.

Forma periferiei

A fost discutată existența unui fragment urban sau al unuia rural în cazul periferiilor, dar Robin J. Pryor propune existența concomitentă a uneia în continuarea celeilalte, astfel:¹⁹

Fragmentul urban. Acea subzonă în contact direct cu țesutul urban, care manifestă densități crescute la nivelul întregii zone de tranziție, cu funcțiuni rezidențiale, comerciale, industriale și terenuri libere, precum și un procent mai ridicat de ocupare a terenului.

Fragmentul rural. Acea subzonă în contact direct cu friza urbană, caracterizată de o densitate sub media întregii zone de tranziție, un procent mare al fermelor și o rată mai scăzută a ocupării terenului și a creșterii demografice față de friza urbană adiacentă.

Locuire. Criteriul estetic.

Migrația rural-urban, mobilitatea sporită a educației și a locurilor de muncă precum și explozia demografică nasc probleme de gestiune a fondului locativ. Incapacitatea administrației de a construi ansambluri de locuințe subvenționate și servicii conexe, care să crească șansele de integrare în societate face ca noii locuitori să își rezolve problema locuirii după posibilitățile și cunoștințele proprii, sau atrag dezvoltatori insensibili la spațiu și nevoi conexe.

Terenurile agricole și cele non-agricole sunt dispuse neregulat, mai bine spus, acestea două se regăsesc oarecum aleatoriu dispersate în toată zona de tranziție.

Terenurile cultivate au dimensiuni mai mici decât în zona rurală și se remarcă activități de creștere a animalelor (păsări de curte), iar la scară mai mică pomicultura sau prelucrarea produselor din lapte.

Proprietatea. Locuitorii ce provin din mediul urban dețin parcele și locuințe mai spațioase.

Prețul terenului, deși mai mic decât în oraș, cu cât se apropie mai tare de țesutul urban diferența se ameliorează, iar lipsa utilităților sau o imagine inadecvată, scad atractivitatea terenurilor odată cu creșterea prețurilor. Tot din punct de vedere imobiliar, procentul de locuințe închiriate este mult mai mic decât în interiorul țesutului urban.

Locuințele sunt în medie mai mari decât în zona urbană, dar mai mici decât în cea rurală.

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/962023/urban-sprawl>

19. Pryor, J. Robin, (1968). *Defining the Urban Rural Fringe*. Social Forces, 47, 206.

Lipsa controlului administrativ și al planificării duce la divizarea nejudicioasă a terenurilor ce va îngreuna pe viitor posibilitatea de intervenție. La aceasta se adaugă specula taxelor și disfuncții între locuire și restul activităților întreprinse.

Estetic vorbind, aspectul este eterogen, organic, densitatea și imaginea variază și se remarcă lipsa patrimoniului.

Conectivitate și funcționalitate

Din punct de vedere al funcționalității distingem două niveluri:

La nivel regional se remarcă dezechilibre ale rețelei de localități, iar spațial vorbind, acest lucru se traduce prin sate sau mici așezări urbane îmbătrânite, în pericol de depopulare, cu tineri îndreptându-se către un centru urban polarizator.

La nivel local, centrul urban polarizator se află în pericol de dezvoltare expansivă, cu probleme de gestiune a fondului locativ și asigurare a unui număr suficient de mare de locuri de muncă pentru fluxul de imigranți și persoane provenite din mediul rural.

Accesibilitatea scăzută către echipamente teritoriale sau locale, servicii și alte utilități reprezintă însă principala nemulțumire a locuitorilor, îndeosebi din țesuturile dezvoltate foarte rapid.

Densitatea scăzută face nerentabilă sau îngreunează extinderile rețelelor de utilități sau modernizarea drumurilor. Tot densitatea scăzută sau lipsa planificării face nerentabilă extinderea rețelei de transport public, ceea ce duce la dependență de mașina personală și inechitate socială, copiii, bătrânii, persoanele cu dizabilități și săracii fiind defavorizați.

Dependența de mașina personală accentuează problemele de mediu, iar amplasarea marilor centre comerciale la periferia orașului, în zone insuficient deservite de transportul public încurajează dezvoltarea zonelor de tranziție în proximitatea acestora.

Localizarea locurilor de muncă și a instituțiilor de învățământ în oraș mai degrabă decât în interiorul acestor zone de tranziție este un alt factor ce determină dependența de mașină și migrația populației din zonă după o perioadă relativ scurtă.

Funcțiunile numără mici activități manufacturiere sau activități relocate din centrul orașului, generatoare de poluare.

Proximitatea față de rutele principale de transport fac aceste zone atractive industriilor relocalizate din centrul orașului, ceea ce împreună cu lipsa planificării sau a reglementărilor stricte duce la disfuncții cu locuirea.

Culoarea periferiilor. Locuitorii și cultura²⁰

La nivel social expansiunea urbană se traduce prin dezrădăcinare, pierdere

20. Pryor, J. Robin, (1968). *Defining the Urban Rural Fringe*. Social Forces, 47, 206-208.

treptată a tradițiilor, lucru care coroborat cu progresul tehnologic și accentul pus pe inovare conduce către un interes scăzut pentru valorile tradiționale sau autentice, manufactură sau elemente constitutive ale subculturilor sau minorităților etnice.

Importanța tratării periferiilor cu aceeași atenție precum centrul rezidă în două aspecte:

- Înglobarea iminentă a periferiei în țesutul central.
- Felul omului de a-și însuși locul, o competență a speciei noastre, un mod de a exista social²¹ și deci o nevoie, precum toate celelalte la care urbanistul și specialiștii domeniilor conexe trebuie să răspundă.

Sărăcia sau tranziția sunt cuvintele cheie care unesc grupurile sociale diverse care împart periferiile urbane.

Studiile demografice indică atractivitatea acestor zone pentru tinere cupluri ce provin din centrul urban, aflate în primii ani de mariaj ce își achiziționează prima locuință.

Numărul uneori mai mare de bărbați este explicat prin existența mai multor oportunități de angajare pentru bărbați, dar zona rămâne legată economic de centrul orașului. De asemenea, rata fertilității este considerabil mai ridicată față de cea din țesutul urban, dar mai scăzută față de cea din țesutul rural.

Cel puțin 50% dintre cupluri s-au mutat în aceste zone în decursul primilor zece ani de căsătorie.

Venitul pe gospodărie și nivelul de educație sunt mai scăzute față de zona urbană, dar superioare zonei rurale.

Caracterul instabil poate fi explicat prin studiul perioadei de rezidență, peste 50% din cupluri locuind în aceste zone de tranziție mai puțin de cinci ani.

Factorii de relocare în zonă. Cei mai importanți factori sunt congestia redusă, intimitatea sporită, proximitatea (în prezent discutabilă) față de locul de muncă și beneficiile creșterii copiilor aici, la care adaug prețul mai scăzut al locuințelor și tipologia de locuire preferată, mai ușor accesibilă aici decât în oraș.

Periferia în viitor. Vocație.

Am ales să fac un exercițiu de imaginație referitor la periferiile următorilor 50 de ani, cu rolul de a consolida convingerile legate de necesitatea acțiunii pentru a evita adâncirea contrastelor, a conflictelor și slabei gestiuni spațiale și bugetare.

Forma periferiei

Consider că direcția de dezvoltare a orașelor se bazează pe o structură policentrică și că numărul metropolelor va crește rapid. Așa cum am menționat mai sus, consider că problema principală a periferiilor viitorului o constituie enclavele bogate în semne de non-urbanitate care ar putea împânzi orașul dinspre limită spre centru.

Criteriul estetic

Se pune problema identificării acelor elemente proprii, autentice, ce au

21. Choay, F., 2011. *Pentru o antropologie a spațiului*. București: Registrul Urbanistilor din România.
www.muzeulbucurestului.ro / www.cimec.ro

potențialul de a se modela și definitivă într-o formă ce contribuie la consolidarea identității locale, înrădăcinarea populației și poate avea, în cazurile cele mai fericite rolul de a da culoare și diversitate orașului, ba chiar de a atrage turism.

Consider periferia urbană ca un loc al experimentului și al manifestării creativității.

Este cunoscut fenomenul de muzeificare al orașelor și competiția brand-urilor urbane. Arhitecții construiesc în centrul orașelor pentru integrarea în patrimoniu,²² în timp ce locuitorii periferiilor construiesc pentru a supraviețui.

Consider obiectul de arhitectură cu aspect singular, care adăpostește funcțiuni de interes teritorial ca fiind o soluție pentru atragerea populației spre periferie și care constituie un element de mândrie comunității locale, care își poate consolida identitatea.

Lipsa unei direcții clare a periferiei face din aceasta un loc de joacă al obiectului de arhitectură și modelelor urbanistice, unde împletirea vernacularizării/personalității populației rezidente și a viziunii specialiștilor poate reprezenta un compromis/exercițiu de advocacy de succes. Este vorba despre o sumă de abordări punctuale ce au efect polarizator în timp asupra întregii periferii.

Așa cum face referire F. Choay²³ la scrierile lui Proust, consider că periferiile urbane ale viitorului sunt locul „misterioaselor diferențe din care apare frumusețea.”

Conectivitate și funcționalitate

Cea mai importantă miză a periferiei consider că este rolul de poartă spre oraș. Străpungerile principale, aeroporturile, platformele de afaceri și alte elemente majore de infrastructură generează fluxuri masive de persoane care judecă orașul după urbanitatea acestei periferii.

Periferia urbană propriu zisă poate exploata dubla sa personalitate, de împletire a urbanului cu ruralul, caracteristică ce nu se poate schimba, atâta timp cât centrul urban se va învecina cu zone agricole.

Consider astfel următoarele calități potențiale:

- urban farming – conservarea unor deprinderi tradiționale

- Cooperare rural – urban – mici ferme ecologice integrate în peisaj. Produsele alimentare provenite din imediata vecinătate a orașului reprezintă o alternativă locală, cu costuri minime de transport pentru producători

- respiro accesibil de la viața stresantă a orașului – promovarea unor tipuri de locuire ce nu se găsesc în interiorul orașului, atât densă cât și rarefiată. Consider că succesul rezidă în buna conectivitate și serviciile conexe oferite, ce mizează pe cadrul natural exploatat din punct de vedere ambiental și sportiv.

22. Choay, F., 2011. *Pentru o antropologie a spațiului*. București: Registrul Urbaniștilor din România.

23. Idem.

- aducerea biodiversității la limita urbanului
- clustere de activități – pot constitui motoare de dezvoltare economică și academică
- Parcuri tematice, conectate la rețeaua urbană de parcuri. Pot fi astfel refuncționalizate și zonele industriale abandonate.
- Funcțiuni teritoriale, ce leagă periferia de centru și asigură fluxuri noi de persoane (ateliere, cămine studențești, incubatoare de afaceri etc).

Locuitorii periferiilor

Având în vedere mobilitatea sistemului educațional, al locurilor de muncă și dezvoltarea economiilor pe baza cunoașterii vor duce la creșterea nivelului de educație general al populației și modificarea structurii de nevoi în consecință. În virtutea acestui fapt, disparitățile dintre persoanele necalificate și cele tinere, educate sau cele înstărite se vor adânci. Migrația către marile metropole va obliga aceste grupuri sociale din ce în ce mai diferite să conviețuiască.

Principalele probleme pe care specialiștii vor trebui să le rezolve constant și creativ sunt:

- Reducerea conflictelor între clasele sociale
- Facilitarea dialogului și consolidarea comunităților
- Afirmare culturală

Culoarea periferiilor. Cultura

Luând în considerare extinderea fenomenului de globalizare și a accesului la tehnologie, periferiile urbane pot constitui locul de manifestare a spiritului local, al valorilor culturale tradiționale minorităților etnice, subculturilor etc., în condițiile în care se vor face eforturi susținute de încheiere a comunității și se vor dezvolta mijloace prin care aceste deprinderi se pot desfășura în siguranță și într-un mod prin care eclectismul local reprezintă un stil de viață. Așa cum centrul marilor orașe este locul în care se afirmă arta și este împărtășită mai departe, periferia poate fi locul în care se naște, se desfășoară și devine parte a *genius loci*.

Din nou fac referire la F. Choay, care descrie „artiștii cotidiani ai felurilor de a locui” și pe care îi consider parte a locuitorilor zonelor de tranziție.

Concluzii

Deși antropologia din ziua de astăzi și-a îndreptat atenția către studiul societății și a urbanității la nivel macro, au rămas de actualitate probleme precum expansiunea urbană, fenomenul de migrație de la rural la urban și invers și natura orașului contemporan.

Zonele de tranziție apar în mod natural la periferia orașelor din raționamente de extindere urbană și migrație a populației atât din interior cât și din exterior, ca urmare a atracției unui centru polarizator. De altfel, așezări urbane mai mici pot fi înglobate unei metropole, sau devin parte a unui sistem urban teritorial cu relații strânse de echilibru.

Periferiile urbane sunt zone complexe, instabile, aflate în tranziție, comparabile ecotonului din domeniul ecologiei. Acestea se află într-o permanentă relație cu centrul urban care le poate determina radical dezvoltarea, dar împrumută de asemenea caracteristici din afara limitei (flexibile), adică din mediul rural. Sunt zone în care se fac simțite atât semne ale urbanității, cât și ale non-urbanității.

Instabilitatea face aceste zone greu de manageriat, atât din punct de vedere al trasării unei direcții de dezvoltare sau a atragerii investitorilor cât și datorită slabei asocieri sociale, care nu permite o comunicare strânsă sau formularea unor concluzii în ceea ce privește nevoile și dorințele acestor comunități neînchegate.

Prețul terenului și dorința unui stil de viață diferit de oferta centrului urban constituie principalele motive pentru relocarea populației în aceste zone periferice.

Astfel, printre locuitorii acestor zone sensibile întâlnim în primul rând tinere cupluri ce migrează din mediul urban, cu studii medii sau ridicate, aflate în primii ani de căsnicie, care caută o locuință spațioasă pentru a-și extinde familia, preferabil o locuință individuală. Aceștia locuiesc în zonele de tranziție pentru aproximativ cinci ani, presupunând că momentul în care părăsesc zona coincide cu momentul sporirii stabilității financiare a familiei și vârsta la care copiii încep școala primară sau gimnazială.

În ceea ce privește locuințele și ocuparea terenului, acestea nu sunt strict reglementate și oferă o mai mare libertate de construire, dar de prea puține ori benefică pe termen lung în contextul extinderii intravilanului și a atractivității care scade în timp față de oferta urbană existentă. Caracterul pronunțat rural este însă dat de către activitățile agricole și de creștere a animalelor, atât datorită dorinței de a duce un trai mai sănătos dar aproape de oraș al locuitorilor care au migrat din centrul orașului sau a deprinderilor și a opțiunilor limitate ale persoanelor ce au migrat dinspre mediul rural.

La nivel social, principalele probleme resimțite țin de alienare și segregare socială: un sentiment de dezrădăcinare și pierderea legăturii cu familia sau a înruderii, nevoia de integrare, de a găsi un loc de muncă ce va permite în continuare locuirea în mediul urban sau creșterea familiei.

Periferia nu are vârstă și nu are timp (de desfășurare, de adaptare). Se află într-o cursă cu centrul, este greu de digerat, dar este un loc al surprizei, ușor de surprins. Este cel mai tânăr subsistem al orașului, crește cu rapiditate și se modelează întocmai unui organism. Diferența dintre o dezvoltare sănătoasă sau una care dăunează Marelui Oraș este atenția care îi este oferită și gradul în care direcțiile benefice de dezvoltare sunt asumate de locuitori, specialiști și administrație.

De altfel, periferia nu își asumă un rol. Este o zonă în tranziție, nedefinită concret, care primește roluri pe care le joacă mai mult sau mai puțin reușit. Din acest du-te vino de încercări își poate constitui o direcție proprie, în măsura în care primește suportul și flexibilitatea necesară de la Centru.

Consider vitală încurajarea manifestărilor pozitive, autentice, ale locuitorilor periferiilor, ca „artiști ai vieții cotidiene”, în virtutea convingerii că nu urbanitatea, ci cultura urbană este cea care atrage turiștii și oportunitățile de dezvoltare.

SUMMARY

As the towns and cities of the world are continuously increasing, the present paper aims at explaining, from an anthropological perspective, the phenomenon of urban dispersion - mainly that of the outskirts. The outskirts concept is being analysed - its evolution in time, the expansion phenomenon, the urban-rural double migration; the physical, social, economical and cultural aspects of these transition areas are also described.

The peripheral areas of the world-wide cities bear common features: they are diverse, they lack homogeneity, they gather the poorest population, but also the richest. They are all transition areas, spatially and functionally non-coagulated, with partly planned or non-planned development, with peculiarities concerning the quality of the dwelling, and rising special social problems, in multiple domains.

BIBLIOGRAFIE

- Van Esterick, P (2014) Urban anthropology. [Online] Disponibil la : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/27505/anthropology/236863/Urban-anthropology> [Accesat: 30 decembrie 2014]
- Choay, F., 2011. *Pentru o antropologie a spațiului*. București: Registrul Urbaniștilor din România.
- Pryor, J. Robin, (1968). *Defining the Urban Rural Fringe*. Social Forces, 47, 206.
- UE.European Comission (2006).URBAN SPRAWL IN EUROPE. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities
- UE.European Comission (2010). COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT. Lisbon Strategy evaluation document. Brussels (SEC (2010) 114 final)
- Comisia Europeană (2010). COMUNICARE A COMISIEI. EUROPA 2020. Bruxelles (COM (2010) 2020 final)
- Academia Română, Institutul de Lingvistică Iorgu Iordan”, *Dicționarul explicativ al limbii române (2012)*. Ediția a II-a revizuită și adăugită. București: Univers Enciclopedic Gold
- Stan, A., (2012) *Dinamica periferiilor urbane*, din Modul: Analiză urbană. UAUIM. Prezentare
- Sârbu, C., (an neprecizat) *Geografie și ecologie urbană*, din modulul: Elemente de mediu și decizie în urbanism. UAUIM. Prezentare
- Sârbu, C., (2014), *Expansiune urbană și intercomunalitate*, din Modulul: Orașul – expansiune și servicii. UAUIM. Breviar